

MEDIAdelcom

Hrvatska: Profil rizika i mogućnosti u praćenju medijskog sustava i njegovog doprinosa deliberativnoj demokraciji

Zrinjka Peruško

Centar za istraživanje medija i komunikacije
Fakultet političkih znanosti
Sveučilište u Zagrebu
www.cim.fpzg.unizg

Hrvatska u komparativnom kontekstu: kalibrirane vrijednosti ishoda i uvjeta kvalitativne komparativne analize neizravnih skupova (fsQCA) u studiji Vozab, Trbojević, Peruško (u tisku)

Hrvatska se nalazi u donjoj trećini zemalja s niskom deliberativnom komunikacijom; s vrijednosti kalibracije 0,3 Hrvatska je na razini Bugarske, a bolja je od Slovačke, Poljske, Rumunjske i Mađarske (Nord, Ots i Vozab, u tisku). Budući da se utvrdilo da su prisutnost višeg gospodarskog razvoja ili bolje kvaliteta demokracije nužni uvjeti za visoku razinu deliberativne komunikacije, niže vrijednosti ovih dvaju kontekstualnih uvjeta doprinose niskoj razini deliberativne komunikacije u Hrvatskoj; nizak gospodarski i demokratski razvoj faktori su koji pridonose niskoj razini deliberativne komunikacije.

Činjenica da Hrvatska ima više vrijednosti postmaterijalizma od drugih zemalja ove grupe (što se može promatrati kao prilika) ipak ne pridonosi većoj deliberativnoj komunikaciji. To implicira da među kontekstualnim čimbenicima važniju ulogu imaju strukturni čimbenici.

S obzirom na nisku vrijednost deliberativne komunikacije, Hrvatska dijeli putove rješenja s drugim zemljama koje imaju slične vrijednosti tj. karakteristike, a pokazuje se da imaju sličnosti i u analiziranim domenama medijskog sustava.

U domeni **pravnog okvira za slobodu izražavanja i informiranja**, Hrvatska dijeli obrazac s Mađarskom i Rumunjskom: niže vrijednosti u provedbi propisa o zaštiti podataka uz zaštitu slobode izražavanja, kao i manje uspješna provedba propisa o slobodi izražavanja, doprinose nižoj razini deliberativne komunikacije u Hrvatskoj. To implicira da je nedostatak ili negativan aspekt djelovanja aktera važniji od strukturalnog aspekta (tj. postojanja zakona).

U domeni **odgovornosti medija**, Hrvatska dijeli put niske deliberativne komunikacije s nizom zemalja (Mađarskom, Italijom, Latvijom, Poljskom, Rumunjskom i Slovačkom) koje nemaju medijskog pravobranitelja. Hrvatska i Bugarska zajedno čine još jedan put koji dodatno naglašava nedostatak visokorazvijenih etičkih kodeksa u medijskim organizacijama kao i

javnog diskursa o medijskoj kritici. Visoko razvijen profesionalni diskurs medijske kritike (što je prilika) sam ne pomaže ovim zemljama u postizanju visoke deliberativne komunikacije.

U domeni **strukturalnih faktora za novinarstvo i novinarskih kompetencija**, Hrvatska dijeli put sa zemljama (Poljskom, Italijom, Rumunjskom i Bugarskom) s nerazvijenim medijskim tržištima, niskom autonomijom javnih medija, nižim novinarskim vještinama, i većom koncentracijom medijskog tržišta. Budući da se ovaj posljednji uvjet također pojavljuje i u zemljama s višom deliberativnom komunikacijom (ali uz visoko razvijeno medijsko tržište i visoku autonomiju javnih medija), to se može smatrati i potencijalnom prilikom (iako s obzirom da se pojavljuje u obje solucije možda razina koncentracije tržišta ne igra zapravo nikakvu ulogu u odnosu na deliberativnu demokraciju).

Kad je riječ o **upotrebi medija i medijskim kompetencijama**, Hrvatska pripada skupini zemalja (zajedno s Bugarskom, Mađarskom, Italijom, Poljskom, Rumunjskom i Slovačkom) s visokim povjerenjem u društvene medije i niskim povjerenjem u tradicionalne medije, kao i nižim korištenjem tradicionalnih medija. Sve su ovo čimbenici koji pridonose niskoj deliberativnoj komunikaciji.

Prepoznavanje rizika i mogućnosti: sposobnost monitoringa medijskih krajolika na temelju studije Peruško i Vozab (2023)

Dok se podaci o medijima i njihovom djelovanju koje imaju medijske organizacije prikupljaju, ili bi se trebali prikupljati na temelju zakonskih obaveza, u praksi nema pravih sankcija ako ih mediji ne dostave. To predstavlja rizik.

Znanstvena i istraživanja nevladinih organizacija također nude podatke koji mogu pridonijeti praćenju medijskog krajolika u Hrvatskoj, ali kvaliteta nije jednaka u svim područjima. Rezultati međunarodnih komparativnih istraživanja koja uključuju i Hrvatsku prisutni su u sve većem broju područja (društvene vrijednosti, novinarske vrijednosti i prakse, medijska pismenost, uporaba medija u različitim aspektima).

Iako s dugom tradicijom društvenih i medijskih/komunikacijskih istraživanja koja datiraju iz 1960-ih, i (trenutno) šest znanstvenih časopisa iz područja medija i komunikacije, dostupnost podataka varira ovisno o domeni medijskog sustava. Postoji i nekoliko istraživačkih grupa, a najveća je ona pri Centru za istraživanje medija i komunikacije Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu (www.cim.fpzg.unizg.hr).

Dugoročni rizik predstavlja nedostatak šire istraživačke politike i financiranje redovitog praćenja najvažnijih elemenata medijskog sustava na nacionalnoj ili sveučilišnoj razini.

Zakonodavstvo i etika

Pravna domena uključuje zadovoljavajući broj izvora koji se odnose na područje slobode izražavanja, a koji se pretežno bave klevetom (uključujući i govor mržnje) te u manjoj mjeri (recentno) dezinformacijama. Zaštita osobnih podataka nije toliko istraživački pokrivena, a zaštita autorskih prava u kontekstu medija je gotovo nepostojeća tema. Sa samo jednim znanstvenim radom također nedostaju i istraživanja o zaštiti novinarskih izvora, kao i istraživanja o zviždačima i poslovnim tajnama. Pitanja transparentnosti i vlasništva nad medijima dobro su obrađena i prezentirana u domeni novinarstva.

Istraživački obuhvat područja medijske odgovornosti također nije dovoljan (s tek nekoliko radova koji se bave temama novinarske etike), a nekoliko njih istražuje odgovornost regulatornih tijela. Opća normativna pitanja medija i novinarstva su bolje zastupljena, posebno u radovima ili knjigama koje se bave temama medijske politike.

Problem istraživanja u području zakonodavstva je što pravni znanstvenici nemaju dovoljno znanja o medijima i hrvatskom medijskom sustavu.

Novinarstvo

Većina područja interesa u domeni novinarstva adekvatno je pokrivena i omogućuje daljnju analizu u studiji slučaja br. 2. Domena novinarstva uključuje brojne radove i neobrađene podatke o obliku medijskog tržišta i razini njegovog pluralizma i raznolikosti. Uvjeti produkcije za novinarstvo uglavnom se istražuju u odnosu na digitalizacijske promjene, dok ostali aspekti (ekonomski) nisu toliko brojni. Kako je javni servis kao tema prožimao raspravu o medijskoj politici od 1990-ih, očekivali bismo više znanstvenih studija o ovom pitanju od malobrojnih koje su dostupne. Radni i organizacijski uvjeti za novinare također su bili tema istraživanja, a dobro je pokriveno i područje profesionalne kulture i novinarskih kompetencija. Postoji i mnoštvo radova koji se na neki način dotiču novinarstva, često u odnosu na kvalitetu sadržaja ili u odnosu na zastupljenost različitih društvenih skupina, a koji se mogu koristiti kao potkrepljujući podaci za pitanja koja obrađuju druge domene (npr. pravne).

Upotreba medija

Istraživanja o upotrebi medija prilično su oskudna prije 2010. godine, no kasnija istraživanja dovoljna su da odgovore na mnoga pitanja koja postavlja naša studija. Postoje izvori za procjenu pristupa medijima, relevantnosti informativnih medija, povjerenja u medije.

Medijske kompetencije

Domena medijske pismenosti/medijskih kompetencija dobro je pokrivena kad je riječ o djeci i mladima, ali ne postoje podaci za starije publike. Istraživanja su započeta tek nakon 2010. godine tako da nije obuhvaćeno prvo razdoblje naše studije.

Upravljanje medijima temeljeno na mudrosti: rizici i mogućnosti

Ako upravljanje medijima temeljeno na mudrosti shvatimo kao korištenje podataka i informacija proizvedenih od strane industrije i istraživanja te znanje stvoreno njihovom obradom u znanstvenim istraživanjima, za kreiranje javnih politika, Hrvatsku uglavnom karakteriziraju rizici. Kreiranje politika, nažalost, češće se temelji na interesima određenih industrijskih skupina i političkim interesima vlade, a rjeđe na znanju koje proizlazi iz znanstvenih istraživanja.

Prilikom da se to promijeni stvorio je hrvatski tim projekta Mediadelcom iz Centra za istraživanje medija i komunikacije Sveučilišta u Zagrebu, tijekom radionice održane 2023. na kojoj su publici znanstvenika, novinara i kreatora politika predstavljene dvije hrvatske studije slučaja izražene u okviru projekta Mediadelcom. Tim je predložio kreiranje Foruma za medijsku politiku, kao stalnu mrežu znanstvenika, novinara, stručnjaka iz medijske industrije i kreatora politika, s ciljem rasprave o aktualnim pitanjima u hrvatskoj medijskoj sferi. Svi sudionici podržali su ovu inicijativu, a prva radionica foruma bit će održana u prvom kvartalu 2024.

Analiza orijentirana na djelovanje aktera

Na hrvatskom primjeru uviđamo važnost varijabli koje analiziraju djelovanje aktera kao i strukturnih varijabli/uvjeta koji doprinose nižoj deliberativnoj komunikaciji.

Djelovanje aktera je vidljivo u pravnom okviru (nedostatna provedba propisa o slobodi izražavanja i zaštiti podataka za slobodu izražavanja), u domeni odgovornosti (nedostatak javnog uz razvijeni profesionalni diskurs), u domeni novinarstva (niže novinarske vještine), te u domeni upotrebe medija (nisko povjerenje u tradicionalne medije, slabo korištenje tradicionalnih medija, visoko povjerenje u društvene medije).

Strukturni uvjeti koji igraju ulogu u Hrvatskoj su nizak gospodarski (BDP) i tehnološki razvoj (tj. proširenost širokopojasnog interneta), nedostatak medijskog pravobranitelja, nedostatak visoko razvijenih etičkih kodeksa u medijskim organizacijama, uz nizak razvoj medijskog tržišta i nisku autonomiju javnih medija.

Specifične preporuke po zemljama: Hrvatska

(na temelju studija Peruško & Vozab, 2023; Peruško, Vozab i Nenadić, 2023; Vozab, Trbojević & Peruško, u tisku)

Djelovanje u smjeru poboljšanja strukturnih uvjeta i djelovanja aktera bile bi od koristi medijskom sustavu i povećale mogućnost veće deliberativne komunikacije.

Zakonodavni okvir:

- Unaprijediti provedbu propisa o slobodi izražavanja kroz daljnju edukaciju sudaca o standardima Europskog suda za ljudska prava, kako bi se smanjio broj poništenih presuda;
- Unaprijediti provedbu zaštite slobode informiranja jačanjem ovlasti za primjenu kazni od strane Povjerenika za informiranje u slučajevima nepoštivanja obveza institucija.

Domena odgovornosti medija:

- Mediji bi mogli kreirati trajne strukture za interakciju javnog diskursa s već razvijenim profesionalnim diskursom medijske kritike kreiranjem televizijskih i radijskih programa, odnosno podcasta na temu kritike medija od strane javnosti. Agencija za elektroničke medije mogla bi ovaj cilj uvrstiti u preferirane teme za dobivanje sredstava iz Fonda za pluralizam i raznolikost.

Domena novinarstva:

- Jačati novinarske vještine kroz cjeloživotno učenje – sveučilišta mogu razviti kratke tečajeve o specifičnim digitalnim vještinama za novinare, a medijske organizacije mogu učiniti isto za svoje zaposlenike;
- Hrvatsko novinarsko društvo moglo bi organizirati seminare o vještinama profesionalne etike.

Domena upotrebe medija:

- Povećati neovisnost i kvalitetu vijesti u tradicionalnim i javnim medijima primjenom profesionalnih novinarskih standarda, izbjegavanjem pristranog izvještavanja u korist vlade i njezine politike te otvaranjem prostora onima u opoziciji i s kritičkim stavovima o pitanjima javnih politika;
- Učiniti vijesti i informacije uredničkih (tradicionalnih) medija dostupnijima različitim skupinama publika kroz pokrivanje tema o aktualnim događajima od interesa za različite društvene skupine; potrebno je istražiti potrebe mladih publika za informacijama koje ne obuhvaćaju samo političke vijesti, već i šire teme odnosno područja interesa (poput obrazovanja, zdravlja, amaterskog sporta i kulture, političkog sudjelovanja i sl.).

Strukturalni aspekti:

- Odlučnija provedba odredbi o dostavi podataka službenim tijelima, kao i njihova sposobnost da te podatke obrađuju i učine dostupnima javnosti, nužan je korak za osiguranje unaprjeđenja upravljanja medijskim sustavom. Institucije zadužene za

prikupljanje podataka trebale bi biti aktivnije i koristiti svoje ovlasti kako bi osigurale da ti podaci budu dostupni i objavljeni;

- Povećanje gospodarskog razvoja (u smislu većeg BDP-a) vjerojatno je jedna od najvažnijih strukturnih karakteristika koje će pozitivno utjecati na deliberativnu komunikaciju;
- Povećanje gospodarskog razvoja pridonijet će i razvoju medijskog tržišta;
- Razvoj medijskog tržišta moguće je i kroz poticaj države (natječaji i nagrade, financiranje pojedinih tema istraživačkog novinarstva i sl.);
- Potrebno je povećati pristup širokopojasnom internetu u neurbaniziranim područjima; to bi mogla promicati država u suradnji s komercijalnim pružateljima usluga;
- Potrebno je uspostaviti instituciju pravobranitelja za medije na nacionalnoj razini, koji će surađivati s medijima te razvijati i provoditi etičke kodekse u pojedinim medijskim kućama;
- Potrebno je osigurati autonomiju javnih medija. Budući da se imenovanje glavnog izvršnog direktora trenutno vrši jednostavnom većinom glasova u parlamentu, to otvara prostor za lak utjecaj bilo koje vladajuće stranke na javne medije. Kad bi potrebna većina glasova bila 2/3, to bi osiguralo potrebu za političkim konsenzusom i pridonijelo autonomiji osobe na čelu institucije;
- Unatoč postojanju zakona koji od javnosti i državnih institucija traže da prijave svoje oglašivačke aktivnosti, državno oglašavanje u nacionalnim i lokalnim medijima nije transparentno. Ovo oglašavanje može biti/ili se koristi kao sredstvo utjecaja na urednički sadržaj;
- Dva velika problema u hrvatskom medijskom sustavu mogu se riješiti samo ako postoji politička volja: položaj javne Hrvatske radiotelevizije (HRT-a) i netransparentnost državnog oglašavanja vrlo su zabrinjavajući, a vladajuća stranka ne pokazuje političku volju da se ti problemi riješe. Možda će Europskog akt o slobodi medija pridonijeti formiranju takve političke volje.